

OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA MUTAXASSISLIK FANLARINING O'QITILISHIDA KASBIY METODOLOGIK YONDASHINUV

Askarova Shirin Inomxodjaevna

O'zbekiston davlat san'at va madniyat institutining

Farg'ona mintaqaviy filiali o'qituvchisi

Pedagogika – (Yunoncha paidagogike bo'lib, paida – “bola” va gogike – “yetalklayman”) ma'nolarini anglatadi. Pedagog muayyan jamiyatda yagona ijtimoiy maqsadga muvofiq yosh avlodni tarbiyalash hamda unga to'g'ri ta'lim berib boruvchi jarayon ishtirokchisidir.

Ta'lim va tarbiya oralig'ida pedagog ko'prik vazifasini bajarishi kerak bo'ladi. Shu o'rindan taniqli ma'rifatparvar Abdulla Avloniyning hikmatli iborasini takidlash joizdir. “Tarbiya biz uchun yo hayot-yo mamot, yo najot- yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir”. Tarbiya masalalariga loqayd qaralgan vaziyatlar oqibatida ko'plab ko'ngilsiz xolatlarni keltirib chiqishi barchamizga ma'lum.

Buyuk vatandoshimiz Imom G'azzoliy bunday deydi: “Bolalar ota-onalariga berilgan bir omonatdir. Bolaning qalbi har qanday naqshu tasvirdan xoli bir qimmatbaho gavhardir. U qanday naqsh solinsa, qabul qiladi, qayoqqa bukilsa, egiladi. Agar yaxshilikka o'rgatilsa, shu bilan o'sadi va dunyoyu oxiratda saodatga erishadi. Uning savobiga ota-onasi ham, har bir muallimu ustozlari ham sherik bo'ladilar. Agar yomonlikka odatlantirilsa, hayvonlardek o'z holiga tashlab qo'yilsa, oxir-oqibat halok bo'ladi. Gunohi esa uning tarbiyasi uchun javobgar bo'lganlarning gardaniga tushadi”.

Binobarin tarbiya o'z navbatida shaxs kamolatida asosiy poydevordir. Qaysiki ta'lim oluvchi, oilasida va atrof - muhitda tarbiyalangan bo'lar ekan yaxshi talim egasi ham bo'la oladi.

Zero, bugun ilm-fan va ta'lim izchil rivojlanib borayotgan bir davrda hech shak-shubhasiz tarbiya ta'limning asosidir. Shunday ekan, ilm-fan ta'lim-tarbiya asosida olib borilishi maqsadga muvofiqdir. Qolaversa, har bir pedagog, muallim va ustozning ta'lim berishdan maqsadi –kelajagi porloq, vatan va el-yurt xizmatida kamarbasta bo'ladigan kadrlarni tarbiyalashda bunday ta'lim-tarbiya o'z samarasini bermay qolmaydi. Ya'ni, bugungi kunning o'qituvchi va muallimi o'zi ta'lim berayotgan shaxsga fidoyilik bilan ta'lim berishi, qolaversa jonkuyar tarbiyachi bo'lishi shart.

Ta'lim, tizimli bilim olishning eng muhim va ishonchli usulidir. Ta'limga ikki tomonlama aloqa (ta'lim olish va ta'lim berish), shaxsni har tomonlama rivojlantirish va boshqa xususiyatlar xosdir. Ta'lim o'qituvchi tomonidan boshqariluvchi o'ziga xos anglash jarayonidir. O'qituvchining yo'naltiruvchi sifatidagi roli talabalarning aqliy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishni ta'minlovchi bilim, ko'nikma va malakalarni to'liq o'zlashtira olishlarida ko'rinadi.

Ta'lim o'qituvchining talaba bilan muloqoti jarayoni ham sanaladi. U talabalarga o'quv materiallari mazmunini tushuntirib beradi, savol va topshiriqlar beradi, ularning faoliyatini nazorat qiladi, xato va kamchiliklarini aniqlaydi, yo'l qo'ygan xatolarini

to'g'irlyaydi, qanday ishlash lozimligini qayta ko'rsatadi. Har qanday talim o'zida o'qituvchi va talabanning faoliyati, ya'ni o'qituvchining o'rgatish hamda talabanning o'rganishga yo'naltirilgan faoliyatidir.

Ta'lim – Talabalarning nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini shakllantirishga yo'naltirilgan jarayon.

Bilim – Shaxsning ongida tushunchalar, ilmiy-ijodiy faoliyatidagi ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui.

Ko'nikma – shaxsning muayyan ilmiy-ijodiy faoliyatini tashkil eta olish qobiliyati.

Malaka – muayyan xarakter yoki faoliyatni bajarishning tajriba almashinuv shakli.

Shu o'rinda ta'lim jarayonida mutaxassislik fanlarida quyidagi vazifalarni bajarishga e'tibor qaratib o'tish lozim:

Hozirgi vaqtda ta'lim jarayonida o'qitishning zamonaviy metodlari keng qo'llanilmoqda. O'qitishning zamonaviy metodlarini qo'llash o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Ta'lim metodlarini tanlashda har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq sanaladi. An'anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda, unga turli-tuman ta'lim oluvchilar faoliyatini faollashtiradigan metodlar bilan boyitish ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasining ko'tarilishiga olib keladi. Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, ta'lim beruvchi tomonidan ta'lim oluvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta'lim jarayonida faolligi muttasil rag'batlantirilib turilishi, o'quv materialini kichik-kichik bo'laklarga bo'lib, ularning mazmunini ochishda aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, bahs-munozara, muammoli vaziyat, yo'naltiruvchi matn, loyiha, taqdimotlar kabi metodlarni qo'llash va ta'lim oluvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi. Bu metodlarni interfaol yoki interaktiv metodlar deb ham atashadi. Interfaol metodlar deganda ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo'llanilganda ta'lim beruvchi ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta'lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi. Ta'lim oluvchi markazda bo'lgan yondoshuvning foydali jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- ta'lim samarasi yuqoriroq bo'lgan o'qish-o'rganish;
- ta'lim oluvchining yuqori darajada rag'batlantirilishi;
- ilgari orttirilgan bilimning ham e'tiborga olinishi;
- o'qish shiddatini ta'lim oluvchining ehtiyojiga muvofiqlashtirilishi;
- ta'lim oluvchining tashabbuskorligi va mas'uliyatining qo'llabquvvatlanishi;
- amalda bajarish orqali o'rganilishi;
- ikki taraflama fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi.

“Aqliy hujum” metodi - biror muammo bo'yicha ta'lim oluvchilar tomonidan bildirilgan erkin fikr va mulohazalarni to'plab, ular orqali ma'lum bir yechimga kelinadigan metoddir. “Aqliy hujum” metodining yozma va og'zaki shakllari mavjud. Og'zaki shaklida ta'lim beruvchi tomonidan berilgan savolga

ta'lim oluvchilarning har biri o'z fikrini og'zaki bildiradi. Ta'lim oluvchilar o'z javoblarini aniq va qisqa tarzda bayon etadilar. Yozma shaklida esa berilgan savolga ta'lim oluvchilar o'z javoblarini qog'oz kartochkalarga qisqa va barchaga ko'rinarli tarzda yozadilar. Javoblar doskaga (magnitlar yordamida) yoki "pinbord" doskasiga (ignalar yordamida) mahkamlanadi. "Aqliy hujum" metodining yozma shaklida javoblarni ma'lum belgilar bo'yicha guruhlab chiqish imkoniyati mavjuddir. Ushbu metod to'g'ri va ijobiy qo'llanilganda shaxsni erkin, ijodiy va nostandart fikrlashga o'rgatadi. "Aqliy hujum" metodidan foydalanilganda ta'lim oluvchilarning barchasini jalb etish imkoniyati bo'ladi, shu jumladan ta'lim oluvchilarda muloqot qilish va munozara olib borish madaniyati shakllanadi. Ta'lim oluvchilar o'z fikrini faqat og'zaki emas, balki yozma ravishda bayon etish mahorati, mantiqiy va tizimli fikr yuritish ko'nikmasi rivojlanadi. Bildirilgan fikrlar baholanmasligi ta'lim oluvchilarda turli g'oyalar shakllanishiga olib keladi. Bu metod ta'lim oluvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun xizmat qiladi. "Aqliy hujum" metodi ta'lim beruvchi tomonidan qo'yilgan maqsadga qarab amalga oshiriladi:

1. Ta'lim oluvchilarning boshlang'ich bilimlarini aniqlash maqsad qilib qo'yilganda, bu metod darsning mavzuga kirish qismida amalga oshiriladi.

2. Mavzuni takrorlash yoki bir mavzuni keyingi mavzu bilan bog'lash maqsad qilib qo'yilganda –yangi mavzuga o'tish qismida amalga oshiriladi.

3. O'tilgan mavzuni mustahkamlash maqsad qilib qo'yilganda-mavzudan so'ng, darsning mustahkamlash qismida amalga oshiriladi. "Aqliy hujum" metodini qo'llashdagi asosiy qoidalar:

1. Bildirilgan fikr-g'oyalar muhokama qilinmaydi va baholanmaydi.

2. Bildirilgan har qanday fikr-g'oyalar, ular hatto to'g'ri bo'lmasa ham inobatga olinadi.

3. Har bir ta'lim oluvchi qatnashishi shart. Quyida "Aqliy hujum" metodining tuzilmasi keltirilgan.

"Aqliy hujum" metodining tuzilmasi "Aqliy hujum" metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Ta'lim oluvchilarga savol tashlanadi va ularga shu savol bo'yicha o'z javoblarini (fikr, g'oya va mulohaza) bildirishlarini so'raladi; Muammoli savol beriladi Fikr va g'oyalar eshitiladi va jamlab boriladi Fikr va g'oyalar guruhlanadi Aniq va to'g'ri javob tanlab olinadi.

2. Ta'lim oluvchilar savol bo'yicha o'z fikr-mulohazalarini bildirishadi;

3. Ta'lim oluvchilarning fikr-g'oyalari (magnitafonga, videotasmaga, rangli qog'ozlarga yoki doskaga) to'planadi;

4. Fikr-g'oyalar ma'lum belgilar bo'yicha guruhlanadi;

5. Yuqorida qo'yilgan savolga aniq va to'g'ri javob tanlab olinadi. "Aqliy hujum" metodining afzalliklari:

- natijalar baholanmasligi ta'lim oluvchilarda turli fikr-g'oyalarning shakllanishiga olib keladi;

- ta'lim oluvchilarning barchasi ishtirok etadi;
- fikr-g'oyalar vizuallashtirilib boriladi;
- ta'lim oluvchilarning boshlang'ich bilimlarini tekshirib ko'rish imkoniyati mavjud;
- ta'lim oluvchilarda mavzuga qiziqish uyg'otadi. "Aqliy hujum" metodining kamchiliklari:

- ta'lim beruvchi tomonidan savolni to'g'ri qo'ya olmaslik;
- ta'lim beruvchidan yuqori darajada eshitish qobiliyatining talab etilishi.

"Kichik guruhlarda ishlash" metodi - ta'lim oluvchilarni faollashtirish maqsadida ularni kichik guruhlariga ajratgan holda o'quv materialini o'rganish yoki berilgan topshiriqni bajarishga qaratilgan darsdagi ijodiy ish. Ushbu metod qo'llanilganda ta'lim oluvchi kichik guruhlarda ishlab, darsda faol ishtirok etish huquqiga, boshlovchi rolida bo'lishga, birbiridan o'rganishga va turli nuqtai- nazarlarni qadrlash imkoniga ega bo'ladi. "Kichik guruhlarda ishlash" metodi qo'llanilganda ta'lim beruvchi boshqa interfaol metodlarga qaraganda vaqtni tejash imkoniyatiga ega bo'ladi. Chunki ta'lim beruvchi bir vaqtning o'zida barcha ta'lim oluvchilarni mavzuga jalb eta oladi va baholay oladi.

"Kichik guruhlarda ishlash" metodining tuzilmasi "Kichik guruhlarda ishlash" metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Faoliyat yo'nalishi aniqlanadi. Mavzu bo'yicha bir-biriga bog'liq bo'lgan masalalar belgilanadi.
2. Kichik guruhlar belgilanadi. Ta'lim oluvchilar guruhlariga 3-6 kishidan bo'linishlari mumkin.
3. Kichik guruhlar topshiriqni bajarishga kirishadilar.
4. Ta'lim beruvchi tomonidan aniq ko'rsatmalar beriladi va yo'naltirib turiladi.
5. Kichik guruhlar taqdimot qiladilar.
6. Bajarilgan topshiriqlar muhokama va tahlil qilinadi.
7. Kichik guruhlar baholanadi.

"Kichik guruhlarda ishlash" metodining afzalligi:

- o'qitish mazmunini yaxshi o'zlashtirishga olib keladi;
- muloqotga kirishish ko'nikmasining takomillashishiga olib keladi;
- vaqtni tejash imkoniyati mavjud;
- barcha ta'lim oluvchilar jalb etiladi;

Kichik guruhlar shakllantiriladi Mavzu yoritiladi 1-guruhga topshiriq 2- guruhga topshiriq 3-guruhga topshiriq 4- guruhga topshiriq Ko'rsatma berish va yo'naltirish Muhokama va tahlil qilish 1- guruh taqdimoti 2- guruh taqdimoti 3-guruh taqdimoti 4-guruh taqdimoti Baholash

- o'z-o'zini va guruhlararo baholash imkoniyati mavjud bo'ladi. "Kichik guruhlarda ishlash" metodining kamchiliklari:

- ba'zi kichik guruhlarda kuchsiz ta'lim oluvchilar bo'lganligi sababli kuchli ta'lim oluvchilarning ham past baho olish ehtimoli bor;
- barcha ta'lim oluvchilarni nazorat qilish imkoniyati past bo'ladi;
- guruhlararo o'zaro salbiy raqobatlar paydo bo'lib qolishi mumkin;

- guruh ichida o‘zaro nizo paydo bo‘lishi mumkin.

“**Davra suhbat**” metodi – aylana stol atrofida berilgan muammo yoki savollar yuzasidan ta’lim oluvchilar tomonidan o‘z fikr mulohazalarini bildirish orqali olib boriladigan o‘qitish metodidir. “Davra suhbat” metodi qo‘llanilganda stol-stullarni doira shaklida joylashtirish kerak. Bu har bir ta’lim oluvchining bir-biri bilan “ko‘z aloqasi”ni o‘rnatib turishiga yordam beradi. Davra suhbatining og‘zaki va yozma shakllari mavjuddir. Og‘zaki davra suhbatida ta’lim beruvchi mavzuni boshlab beradi va ta’lim oluvchilardan ushbu savol bo‘yicha o‘z fikr mulohazalarini bildirishlarini so‘raydi va aylana bo‘ylab har bir ta’lim oluvchi o‘z fikr-mulohazalarini og‘zaki bayon etadilar. So‘zlayotgan ta’lim oluvchini barcha diqqat bilan tinglaydi, agar muhokama qilish lozim bo‘lsa, barcha fikr-mulohazalar tinglanib bo‘lingandan so‘ng muhokama qilinadi. Bu esa ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlashiga va nutq madaniyatining rivojlanishiga yordam beradi.

Ushbu tanlangan ta’lim metodlari bevosita mutaxassisligi amaliy bo‘lgan ya’ni san’at yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarining ijodiy va nazariy bilimlarini oshirishga xizmat qiladi. San’at yo‘nalishidagi talabalarda asosan e’tibor amaliy ijro samaradorligiga qaratilgan bo‘lib, ularning nutqiy rivoji va ilmiy fikrlash qobiliyati nisbatan boshqa ta’lim yo‘nalishdagi talabalaridan oqsaydi. San’at yo‘nalishidagi talabalarining mutaxassislik guruxli darslarida esa ushbu kamchiliklarni yuqorida keltirilgan metodlar asosida bartaraf etish imkoni mavjud.

Amaliy ijro hamda uning nazariy qismi birlikda egallangan bilim talabada to‘liq bilim olish imkonini ta’minlaydi.

San’at yo‘nalishi talabalari uchun yana bir ta’lim jarayoni ko‘chma darslarning tashkil etilishi. O‘quv yili davomida har oyda bir yoki ikki marotaba bitiruvchi faoliyatini davom ettiradigan tashkilotlarda amaliy va nazariy dars mashg‘ulotlarini olib borishi lozim. Amaliyotda egallangan bilim o‘zining natijasiga ega bo‘ladi. Bu yangicha metod sifatida “**Amaliyotda ta’lim**” metodi desak ham bo‘ladi.

Navbatdagi yondashuv esa “**Ekspeditsiya**” metodi. Bunda ham san’at va madaniyat sohasidagi talabalarining amaliy darslaridagi mustaqil ta’lim qismida mutaxassislik yo‘nalishlariga qaratilgan holda ekspeditsiyalarni tashkil etish. Mahorat darslari o‘tish, tanlangan mavzu yuzasidan jarayonlarni video tasmlarda yozib olish, foto lavxalarga olish va suhbat va ijro jarayonlarida ishtirok etish kabi holatlarda ishtirok etish.

Ta’lim sifati samaradorligi uchun eng avvalo mutaxassis fan o‘qituvchisi o‘z kasbining fidoisi va chuqur bilimga ega bo‘lishi muhimdir. Binobarin kelajagimiz bugungi kunda ta’lim olib kelayotgan yangi O‘zbekistonning avlodlaridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.D.Nurkeldieva, M.Ayupova, Mo‘minova. “Mutaxassislik fanlarining o‘qitish metodikasi” o‘quv-uslubiy majmua T., - 2016y.

2. A.S.Kaldibekova “Umumiy pedagogika”, T.,-2013y.